Autor: Krzysztof Matys
czwartek, 12 kwietnia 2007 00:00

Co stanowi sedno „Ewangelii Judasza”? Czy rzeczywiście jest to tekst poświęcony Judaszowi i służący wyłącznie jego rehabilitacji? Wydaje się raczej iż jest to po prostu gnostycki tekst, a w gnostycki schemat radykalnej interpretacji biblijnych bohaterów doskonale wpisuje się postać Judasza. To, co czyni z jego osobą odkryta właśnie ewangelia jest naturalnym i oczywistym wypełnieniem gnostyckich założeń.

Co stanowi sedno „Ewangelii Judasza”? Jak jest treść przekazu, który zaczyna się słowami: „Pouczenie, które jest ukryte w odpowiedzi jaką Jezus udzielił Judaszowi Iskariocie”

{footnote}Ewangelia Judasza 33, 1-3. Tłumaczenie własne z języka koptyjskiego na podstawie edycji tekstu koptyjskiego dostępnego na stronie: http://www9.nationalgeographic.com/lostgospel/_pdf/CopticGospelOfJudas.pdf {/footnote}

? Może Judasz jest tylko pretekstem do ukazania gnostyckich treści? Ewangelia ta przynosi znane nam już wcześniej gnostyckie motywy, ale też w paru miejscach zwraca uwagę nieco innym ujęciem.

Po opublikowaniu polskiego tłumaczenia „Ewangelii Judasza” (co prawda jest to tylko tłumaczenie pośrednie, z języka angielskiego, w dodatku nie zostało poddane naukowej redakcji) pojawiły się liczne opinie i komentarze. Są to wypowiedzi o najróżniejszym charakterze, od luźnej publicystyki poprzez zabarwione polityką filipiki i typowo emocjonalne reakcje. Mam wrażenie, że skupiły się one na postaci Judasza, tak jakby to jego osoba była sednem Ewangelii. Zresztą można by, jak sądzę, przeprowadzić pouczające analizy publicznej reakcji na fakt upublicznienie tekstu, tj. tego na czym i dlaczego właśnie na tym skupili się komentatorzy.

Nas wszakże bardziej interesuje rzeczywista zawartość „Ewangelii Judasza”. O czym więc jest to bardzo interesujące, wczesnochrześcijańskie źródło? Przyjrzyjmy się bliżej

tekstowi, spróbujmy odpowiedzieć na pytanie kto może być jego autorem, z jakiej szkoły gnostyckiej pochodzi oraz, co najważniejsze, jaką treść teologiczną niesie.

W komentarzach towarzyszących wydaniu Ewangelii pojawia się kilka ugrupowań gnostyckich będących środowiskiem powstania tekstu. Są to kainici, barbelognostycy i setianie. Kainitów *powiązano* z Ewangelią przede wszystkim na podstawie wypowiedzi Ireneusz, biskupa Lugdunum (Lyon). W swoim polemicznym dziele, skierowanym głównie przeciw gnostykom, właśnie kainitów czyni odpowiedzialnymi za powstanie Ewangelii Judasza, którą nazywa „zmyśleniami" (*Adversus haereses* I,31,1). Fragment ten jest zresztą ważnym punktem uwiarygodniającym Ewangelię Judasza, a przede wszystkim jej datowanie. Ireneusz pisał około roku 180, zatem Ewangelia musiał powstać wcześniej. Powiązanie naszego tekstu z kainitami zyskuje potwierdzenie u kolejnego z herezjologów.

Wybuchła także inna herezja, którą określa się jako herezję Kainitów. Jej zwolennicy bowiem czczą Kaina, który jakoby miał być poczęty z działania mocy, jak również, że moc ta w nim samym działała. Sądzą, że Abel został poczęty i stworzony z niższej mocy i dlatego pozostał niższy. Zwolennicy tej herezji czczą także Judasza, zdrajcę, uważając, że był on wspaniały i wielki dzięki korzyściom jakie przyniósł rodzajowi ludzkiemu. Z tego powodu uważają niektórzy z nich, że należy oddawać cześć Judaszowi. Judasz, powiadają, spostrzegając, że Chrystus chce zniszczyć prawdę, wydał go, aby prawda nie została zniszczona. Inni sądzą inaczej i mówią: „Ponieważ moce tego świata nie chciały, aby Chrystus cierpiał i w ten sposób żeby nie zostało przygotowane rodzajowi ludzkiemu zbawienie przez jego śmierć". Judasz chcąc zbawienia ludzkości, zdradził Chrystusa… [2]

W tym przypadku Judasz również spełnia swoim czynem zbawczą rolę, ale w odmienny sposób. Albo występuje przeciw Chrystusowi (w „Ewangelii Judasza" robi to na polecenie Jezusa), albo skazuje Chrystusa na cierpienie (w „Ewangelii Judasza" nie ma mowy o cierpieniu Jezusa, jako istota spoza świata materii jest on ponad wszystkim co ziemskie a więc i cierpieniem).

W samej „Ewangelii Judasza” pojawia się postać Barbelo, czyli żeńska podstawa bytu, „własny obraz Boga” (G. Quispel). Stąd też powiązanie tego tekstu z gnostycką szkołą barbelognostyków. Judasz przemawia w ten oto sposób do Jezusa.

(35) [3]

14. Powiedział mu

15. Judasz: ja znam

16. ciebie i wiem skąd pochodzisz.

17. Ty pochodzisz z

18. nieśmiertelnego eonu Barbelo.

19. Ten, który cię posłał,

20. ja nie jestem godnym wymówić

21. jego imienia [4] .

Ewangelia zawiera też treści, które można łączyć z gnostycką szkołą setian. W znanych nam do tej pory chrześcijańskich tekstach setiańskich [5] Chrystus utożsamiany jest z Setem. Także w „Ewangelii Judasza" czytamy, że: „pierwszy jest Set, którego nazywamy Chrystusem" (52, 4-6). Set znany nam jest jako trzeci, kolejny po Kainie i Ablu, syn Adama i Ewy (Rdz 4,25). W doktrynie gnostyckiej starotestamentalna historia uległa radykalnej reinterpretacji. Adam, od którego Set otrzymuje objawienie by następnie przekazać je swojemu rodowi, pełni tu zupełnie inną rolę niż w *Księdze Rodzaju.*
Pierwszy człowiek nie utracił raju w wyniku własnego błędu. Dzieje się tak w efekcie wrogości Archontów. Nie jest zatem grzesznikiem. Jest przekazicielem prawdziwej, boskiej nauki. Tak oto „herezję setian" przedstawia jeden z ojców Kościoła:

Aniołowie stworzyli dwu ludzi, Kaina i Abla. Z ich powodu pojawiają się liczne niesnaski i napięcia między aniołami. Z ich przyczyny owa moc, która jest ponad wszystkie moce, którą nazywają matką, gdy, jak powiadają, Abel został zabity, postanowiła, aby został poczęty i zrodzony Set w miejsce Abla. Postanowiła tak, aby aniołowie, którzy stworzyli dwu pierwszych ludzi, zostali osłabieni, zaś miało się rodzić i powstać czyste pokolenie. [6]

Set jest więc tu protoplastą gnostyckiego rodu. Podobnie widzi to „Ewangelia Judasza", w której Jezus mówi o „nie ulegającym zepsuciu pokoleniu Seta" (49, 5-7).

Znana jest również postać egipskiego Seta. Bóg ten ma nienajlepszą opinię w egipskim panteonie. Zabójca swego brata Ozyrysa, rywalizuje i przegrywa w walce o władzę nad

ziemią z synem Ozyrysa, Horusem. Uosabia raczej negatywne aspekty, takie jak gwałtowność, nieobliczalność, destrukcję. Stąd jest patronem burzy, zniszczenia, pustyni, obcego najazdu. Gnostycyzm z właściwą sobie tendencją do radykalnej reinterpretacji mógł sięgnąć po tę negatywnie postrzeganą postać, tak, jak to miało miejsce w przypadku biblijnego Kaina, od imienia którego powstała szkoła kainitów. W opinii niektórych badaczy gnostycki Set jest wypadkową biblijnego i egipskiego Seta [7] .

W ten gnostycki schemat radykalnej reinterpretacji roli i znaczenia postaci wydaje się wpisywać również postać Judasza. To, co czyni z jego osobą odkryta właśnie ewangelia jest naturalnym i oczywistym dopełnieniem gnostyckich założeń.

O Ewangelii jako o tekście setiańskim (nie *setyckim* jak podaje Gazeta Wyborcza) mówi Marvin Meyer, koptolog pracujący w ramach zespołu *National Geographic* [8] . Kwestia środowiska w jakim tekst powstał i mógł być wykorzystywany wymaga dalszych, szczegółowych analiz. Dzięki szybkiemu udostępnieniu koptyjskiego oryginału stało się to możliwe. Pamiętać przy tym należy oczywiście, że w złożonym i ciągle ewaluującym zjawisku gnostycyzmu nie było sztywnych ram organizacyjno-doktrynalnych i w związku z tym nasze próby przyporządkowanie tego tekstu takiej bądź innej szkole mogą nieść ryzyko sztucznej, zewnętrznej klasyfikacji.

Do zagadnień, którymi w sposób szczególny „Ewangelia Judasza" zwraca uwagę, zaliczylibyśmy, przede wszystkim, mocno rozbudowany wątek krytyki praktyk religijnych. Niektóre ze znanych nam do tej pory tekstów gnostyckich poruszały już ten temat. I tak np. autor *Apokalipsy Piotra* z biblioteki z Nag Hammadi poddaje krytyce hierarchię Kościoła. Warto chyba zacytować ten fragment w całości.

Wystąpią też inni z tych, którzy są poza naszą liczbą. Nadają sobie imię *biskup* albo *diakon,*
jakby otrzymali moc od Boga, a poddając pod swój sąd jako (pod sąd) pierwszych (zasiadających) na katedrach. To kanały bez wody.
[9]

Polemikę z katolikami znajdujemy również w *Świadectwie Prawdy,* tekście z IX kodeksu z Nag Hammadi. W tym przypadku autor gnostyckiego tekstu zarzuca członkom Kościoła iż ci nie wiedzą co to znaczy być chrześcijaninem. Błądzą gdyż pozbawieni są *gnosis*
.

Głupcy myślą w swym sercu, że jeśli składają wyznanie: my jesteśmy chrześcijanami, to są nimi w słowie raczej, a nie w mocy i oddają niewiedzy siebie samych, to jest śmierci człowieka. Nie wiedzą bowiem dokąd idą, ani nie wiedzą, kim jest Chrystus. Sądzą, że będą żyli, podczas gdy wpadają w błąd, prześladowani są przez władze i moce, a wpadają w takie ręce z powodu niewiedzy, która jest w nich. [10]

Wydaje się, że w „Ewangelii Judasza" chodzi o coś więcej niż o polemikę z takim bądź innym Kościołem. Jezus bowiem nie proponuje konfesji alternatywnej. Rzecz wygląda po prostu na krytykę praktyki religijnej jako takiej. Czytając ten tekst nie sposób oprzeć się wrażeniu, że rolą Jezusa jest burzenie dobrego samopoczucia uczniów.

Kiedy Jezus informuje uczniów, że przebywał pośród „innego wielkiego pokolenia, które jest święte" (36, 16-17) uczniowie reagują następująco.

(36)

17. Powiedzieli

18. mu jego uczniowie:

19. Panie, co jest wielkim pokoleniem,

20. które jest wyższe od nas, które jest święte,

21. jakiego nie ma w tym eonie?

22. Kiedy usłyszał to

23. Jezus, roześmiał się. Powiedział im:

24. Dlaczego myślicie w waszych

25. sercach z powodu pokolenia, które

26. jest mocne i święte?

(37)

1. Amen. Mówię to wam, że

2. nikt zrodzony z tego eonu nie

3. ujrzy tamtego pokolenia,

4. ani żaden z zastępów anielskich

5. pośród gwiazd nie będzie panować nad

6. tamtym pokoleniem. Ani

7. zrodzonemu człowiekowi nie dane związać

8. się z nim.

Dalej tekst jest zachowany fragmentarycznie. Kiedy po kilku brakujących wersach możemy odczytać treść, znajdujemy następującą informację.

17. Kiedy usłyszeli to jego

18. uczniowie zadrżeli w swym

19. duchu. Żaden z nich nie był w stanie

20. nic powiedzieć [11] .

Podobną konfrontację przekonania uczniów o ich wysokiej wartości duchowej z prawdą objawianą przez Jezusa znajdujemy też w innych fragmentach tekstu.

Uczniowie pełni są wiary, że czynią słusznie i oddają cześć Bogu tak jak należy. Jezus w zdecydowany sposób pozbawia ich tej pewności.

(33)

22. Był on (Jezus) w Judei

23. ze swoimi uczniami.

24. Znalazł ich siedzących

25. jak zgromadzeni czynili ćwiczenia

26. pobożności. Gdy

27. spotkał swoich uczniów

(34)

1. jak zgromadzeni siedząc czynili

2. eucharystię nad chlebem, roześmiał się.

3. Uczniowie zaś zapytali go:

4. Nauczycielu, dlaczego śmiejesz się z

5. naszej eucharystii. Zrobiliśmy

6. to co jest stosowne. On odpowiedział.

7. Powiedział im: Nie śmieję się z

8. was . Nie robicie tego

9. z własnej woli lecz w tym

10. wasz bóg otrzyma cześć [12] .

11. […] Powiedzieli: Nauczycielu, ty

12. […] jesteś synem naszego boga.

13. Powiedział im Jezus:

14. Skąd mnie znacie?

15. Amen. Mówię to wam,

16. żadne pokolenie ludzkie nie

17. pozna mnie pośród was.

Zastanawiający jest cel rozmów prowadzonych z apostołami w taki sposób. Jeśli są oni uczniami Jezusa (już od jakiegoś czasu), to dlaczego nic nie rozumieją? Co więcej, oni nie mogą wiedzieć bo nie są „z tego pokolenia". Po co więc Jezus ich wybrał, w jakim celu przebywał z nimi i uczył ich, jeśli nie może to prowadzić do żadnej pozytywnej zmiany kondycji uczniów? [13] Odpowiedź wydaje się być prosta. Otóż, po to, by przeciwstawić ich Judaszowi. Jest to „Ewangelia Judasza" (oznacza to, że jej autor powołuje się na autorytet Judasza, a nie to, że Judasz ją napisał) więc to Judasz jest tu gnostykiem. Tak jak „Ewangelia Marii" (*Berolinesis Gnosticus* 8502; 7,1-19,5) wynosi Marię ponad pozostałych uczniów, tak analizowany tutaj tekst, pierwszym, ale chyba też i jedynym w tym przypadku, czyni apostoła Judasza.

W formie literackiej tekst zdaje się być popularnym dla gnostyków dialogiem objawiającym opartym na schemacie pytań uczniów i odpowiedzi zbawiciela. Nie koniecznie relacjonuje nam „rzeczywiste" wydarzenia. Bo nie o to co się zdarzyło w sensie historycznym tu chodzi. Celem tekstu jest przekazanie określonej treści teologicznej, wyrażenie gnostyckiego mitu, a nie kronikarska relacja zdarzeń.

---

[1] *Ewangelia Judasza* 33, 1-3. Tłumaczenie własne z języka koptyjskiego na podstawie edycji tekstu koptyjskiego dostępnego na stronie: http://www9.nationalgeographic.com/lostgospel/_pdf/CopticGospelOfJudas.pdf

[2] Pseudo-Tertulian, *Przeciw wszystkim herezjom* 2. Przeł. W. Myszor, *Wybór pism II.* Cytat za G. Quispel, Gnoza, przeł. B. Kita, Warszawa 1988, s. 210.

[3] Liczba w nawiasie oznacza numer strony kodeksu. Cyfry oznaczają kolejne wersy.

[4] *Ewangelia Judasza* 35, 14-21. Tłumaczenie własne z języka koptyjskiego.

[5] Elementy nauki setian (wg H.-M. Schenke) wykazują następujące utwory z Nag Hammadi: *Apokryf Jana*, *Hypostaza archontów*, *Ewangelia Egipcjan, Apokalipsa Adama, Trzy stele Seta, Zostrianos, Melchizedek, Oda do Norei, Marsanes.* Patrz: P. A. Mirecki, *The Figure of Seth in a Coptic Magical Text*, w: *Acts of the Fifth International Congress of Coptic Studies*, tom II, Rzym 1993, s. 318. Teksty te wpłynęły znacząco na pogląd badaczy odnośnie całej biblioteki. W pierwszych wypowiedziach po odkryciu biblioteki z Nag Hammadi, klasyfikowano ją jako zbiór tekstów setiańskich. Patrz: . Quispel, dz. cyt., s. 61. Postać gnostyckiego Seta znana była badaczom już wcześniej, chociażby z *Codex Brucianus*. A. E. J. Klijn , *Seth in Jewish, Christian end Gnostic Literature*, Leiden 1977 , s. 81. Pośród pism gnostyckich znajdujemy teksty setiańskie nie mające chrześcijańskiego zabarwienia. Należą do nich *Trzy stele Seta*, utwór z VII kodeksu z Nag Hammadi.

[6] Pseudo- Tertulian, *Przeciw….* Cytat za: G. Quispel, dz. cyt., s. 210.

[7] Patrz: C. J. Bleeker, *The Egyptian Background of Gnosticism*, w: *Le Origini dello Gnosticismo, Coloqio di Massina 13- 18 Aprila 1966, Testi e discussioni publicati a cura di Ugo Bianchi*, Leiden 1967. Korzystałem z reprintu wydanego pod tym samym tytułem, Leiden 1970., s. 236

[8] http://www9.nationalgeographic.com/ngm/gospel/video.html

[9] *Apokalipsa Piotra* (NHC VII, 3). Wstęp, przekład z koptyjskiego, komentarz W. Myszor, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 31, 1998, s. 326.

[10] *Świadectwo Prawdy* (NHC IX, 3). Wstęp, przekład z koptyjskiego, komentarz W. Myszor, „Studia Theologica Varsoviensia” 25, 1987, nr 1, s. 205.

[11] *Ewangelia Judasza* 36, 17-37.20. Tłumaczenie własne z języka koptyjskiego.

[12] Możliwe też odczytanie: *Czy bóg wasz otrzyma cześć?*

[13] Być może, możliwa jest też „buddyjska” interpretacja tych fragmentów, gdzie sława Jezusa poddające ostrej krytyce religijne samozadowolenie uczniów wycelowane by były w ich *ego*. W tym sensie bóg, któremu uczniowie oddają cześć, to tak naprawdę ich przekonanie o własnej wartości, ich chęć wypełnienia nakazów i uzyskania za to nagrody. Nastąpiłoby tu utożsamieni bóg-uzurpator = ego.”. Z cała pewnością temat wymaga dalszych analiz.